

Іван Ярмошик

канд. історичних наук, доцент

ПОСТАТЬ КОЗАЦЬКОГО ВАТАЖКА ОСТАФІЯ ДАШКЕВИЧА У ПОЛЬСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХІХ – ХХ ст.

Польську історіографію від епохи середньовіччя і ранньомодерного часу традиційно цікавили багато різноманітних проблем українського минулого. Серед них, очевидно найбільше уваги привертала історія козацтва та діячів, пов'язаних із цим суспільно-політичним та військовим явищем. Одним із тих, хто найбільше удостоївся уваги польських дослідників був Остафій Дашкевич (бл. 1455 – 1535). Для нас, житомирян, ця постать цікава тим, що він вважається уродженцем міста Овруча.

У польській історіографії про нього є багато згадок у працях, присвячених козацтву (Казимір Пуласький, Владислав Серчик, Владислав Плевчинський), польсько – татарським стосункам та військовій історії Речі Посполитої (Тадеуш Корзон, Єжи Охманський), є спеціальні наукові біографічні розвідки присвячені йому (Казимір Пуласький, Владислав Поцеха).

Як польська так і вітчизняна наукова література про цього, без сумніву видатного представника початкових етапів історії українського козацтва, іще не стала об'єктом історіографічного аналізу. Тут можна відмітити лише одну статтю Б.Черкаса, у якій проаналізовані основні праці українських істориків та деяких польських, де згадується діяльність О.Дашкевича. Однак переважна більшість наукових досліджень польських науковців, у тому числі й дослідження спеціально йому присвячені, у ній не згадані. Тому вважаємо актуальним на них зупинитися, з метою залучення їх до наукового обігу в Україні. Б.Черкас вважає правильним написання прізвища героя даної публікації *Дашкович*, ми все ж таки будемо дотримуватися усталеної як в

польській так і в українській науковій традиції передачі прізвища Дашкевич – *Daszkiewicz*.

З огляду на логіку розвитку історичної науки в сучасній Україні та нинішніх польсько-українських культурних, наукових, політичних взаємин, актуальним вбачається простежити відображення в працях польських авторів проблем минулого України та її регіонів; методи підходу до них; розглянути вплив історичних досліджень, присвячених проблемам української історії на формування політичної думки польського суспільства.

У працях польських авторів, у яких досліджується життєвий шлях та діяльність Остафія Дашкевича, можна виділити кілька блоків проблем, до яких зверталися історики. Найбільше уваги привертала його боротьба проти татар та організація ним оборони південних рубежів українських земель (у баченні польських учених це були кордони Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої); участь Остафія Дашкевича в походах Польського, Литовського війська на Московську державу; економічна діяльність по колонізації степових просторів Черкаського та Канівського староств, посаду старости яких він займав; участь в політичному житті Великого Князівства Литовського.

1. Одним із перших істориків, який висловив оцінку постаті О.Дашкевича був польський автор першої половини XVII ст. Шимон Старовольський у праці «*Wojownicy sarmaccy*», яка вперше з'явилася у 1631 р. У ній автор висловив жаль, що справи та ідеї русина Остафія Дашкевича свого часу не були підтримані, а слава його була занедбана. Автор у першу чергу мав на увазі його боротьбу проти кримчаків. На думку Ш.Старовольського, Остафій Дашкевич заслужив пам'ять потомків створенням козацьких військ, першим гетьманом яких він був. Першим гетьманом українських козаків вважає О.Дашкевича і автор середини XIX ст. Міхал Ліщинський. У своїй праці «*Hetmani Małorossyjscy i kozacy do czasów unii*» він наголосив, що саме О.Дашкевич першим усвідомив значення козаччини і задумав план створення із неї прикордонної стражі та вважає, що власне від

О.Дашкевича, конкретно від 1512 р., починається достовірна епоха існування козацтва. Стаття М.Гліщинського є маловідомою в українській історіографії, у ній є ряд неточностей в датуваннях подій, все ж і його думку слід враховувати при вивченні проблем початкової історії козацтва. В.Поцеха у своїй статті «*Eustachy Daszkiewicz*» до «Польського біографічного Словника» (Polski Słownik biograficzny. – Т. IV. – Kraków, 1938. – S. 444 – 447.) сумнівається у правильності номінування О.Дашкевича гетьманом і вважає це безпідставним. Пояснення таких розбіжностей у номінаціях можна знайти у статті К.Пуласького «Дикі поля». Характеризуючи діяльність Канівських та Черкаських старост О.Дашкевича, Дмитра та Міхала Вишневецьких, А.Немирича, він зазначає що народні перекази називають цих старост гетьманами, бо в очах народу вони були вождями більш шанованими від найвищих урядників, тому історія запозичила для них цей титул гетьманів із легендарних переказів, а новітні історичні джерела повернули цим гетьманам скромне ім'я старост .

Складною для вирішення є й проблема родоводу О.Дашкевича. Ш.Старовольський зазначив, що він не був шляхетського походження. М.Гліщинський повідомляє, що воно є невідомим, але було значним, оскільки його називають Троцьким воєводою, а Київський воєвода Андрій Немирич був його шурином, та й серед приятелів був сам князь Костянтин Іванович Острозький. Казимір Пуласький теж нічого певного не стверджує з приводу цієї проблеми, а лише зазначає, що давні джерела називають його селянином (*chłopot*) з-під Овруча, підданим князя Костянтина Острозького, у чому засумнівався іще Юліан Бартошевич у своїй статті про О.Дашкевича до «*Encyklopedii powszechniej*». К.Пуласький дотримується думки, що із князем К.Острозьким його поєднували родинні узи. А походження мало б бути значимішим, оскільки сам О.Дашкевич, окрім маєтків, які отримав за королівську службу, володів іще й батьківськими та материнськими помістями. Більшість польських дослідників схиляються до думки, що він походив із заможної боярської родини, яка проживала на Київщині, оскільки

саме тут знаходилась переважна більшість його «батьківських та материнських маєтностей». Сучасне видання «*Encyklopedia kresów*», даючи високу оцінку діяльності О.Дашкевича на ниві боротьби проти татар, обходить це питання мовчанкою.

Найбільше уваги польських авторів привертала військова діяльність черкаського і канівського старости. Усі вони без винятку підкреслюють значну організаційну роль О.Дашкевича в гуртуванні козацьких загонів та у походах проти татар, турецьких осадів, обороні українських земель від татарських нападів, його співробітництво у відбиванні татарських нападів разом із іншими українськими войовниками: Костянтином Івановичем Острозьким, київським воєводою Андрієм Немиричем, старостою Хмільницьким Прецлавом Лянцкоронським, Бернардином Претвичем. Ще сучасник О.Дашкевича історик Станіслав Гурський писав, що він «завжди хитрий, сильний, удачливий, цей войовник був справжнім пострахом татар. Його обличчя, постава всього тіла і одяг були цілком татарськими, досконало володів їхньою мовою і ні разу, коли ходив він по їх обозі шпигуючи, його не впізнавали, лише сприймали за татарина» (Цитується за *Pociecha W. Eustachy Daszkiewicz // Polski Słownik biograficzny. – T. IV. – Kraków, 1938. – S. 446.* – переклад власний).

Окремо автори акцентують на його участі у війнах проти Московської держави, як у складі литовського війська (1501, 1503, 1505, 1513 pp.), так і кримсько-татарського (1515, 1521, 1534 pp.). Найбільш яскравою сторінкою серед бойових звитяг О.Дашкевича, яка найгучніше прославила його ім'я як воїна та найвидатнішого королівського намісника на дніпровських кресах, вважається героїчна оборона Черкас від переважаючих татарських сил кримського хана Саадет Гірея у 1531 р.

У дослідженнях польських авторів звертається увага і на господарську діяльність О.Дашкевича, його заслуги в колонізації тоді пустинних земель Черкащини і Канівщини, де завдяки в тому числі й О.Дашкевичу з'явилися численні осади з метою торгівлі, звіриної та рибної ловлі, мешканці яких

підтримували стосунки із людністю Києва. А з часом вони почали становити оборону для всього краю від ворожих нападів. Правда, в деяких працях знаходимо осудження О.Дашкевича за надмірні побори з цих промисловців, бо досить часто староста почувався самовладним на своєму старостві, мав ні за що всілякі закони і був самовільний без меж. І разом з тим наголошується що така самоволя завжди ходила поруч із особистою відвагою та високим умінням у військовому ремеслі і викликала у мешканців не стільки стурбованість скільки вселяла впевненість у захисті від небезпеки. Саме такий підхід і належні доходи давали змогу утримувати військові загони і без проблем поповнювати їх після численних бойових сутичок. Особливо в умовах, коли самі черкаські та канівські міщани не надто бажали виконувати військову службу.

Згадані польські дослідники майже однотайні в думці, що О.Дашкевича можна вважати першим організатором української козаччини. Не лише в тому плані, що він сам використовував козаків як збройну силу, але й запропонував литовському уряду кілька важливих ініціатив у цьому плані. Мається на увазі дві його таких пропозиції. Як вважає В.Поцеха, після спустошливого нападу татар на Поділля і Волинь у 1523 р, з ініціативи О.Дашкевича було запропоновано у 1524 р. проект «*popisania kozaków*» і прийняття їх на державне утримання («*zaciągnięca na żold królewski*») і використання як постійного військового корпусу для оборони прикордонних територій.

Другу він висловив на Петроковському сеймі 1533 р.: укріпити дніпровські острови, колонізувати навколишню місцевість, збудувати там невеликі замки, і утримувати у них 2000 затягових козаків, котрі на чайках боронили б переправи через Дніпро від татар, та кілька сотень кінноти, яка б оберігала степові простори. Як зазначає польський хроніст Мартин Бельський у своєму творі «*Kronika polska.*» – (Sanok, 1856. – S. 1024), така порада сподобалася сенаторам, але із неї нічого не вийшло. Сучасний дослідник В.Плевчинський у статті «*Kozacy w obronie ziem polsko-litewskich w*

i połowie XVI wieku», яка опублікована у збірнику «*Od Żółkiewskiego i Kosińskiego do Piłsudskiego i Petlury. Z dziejów stosunków polsko-ukraińskich od XVI – do XX wieku.*» (Warszawa, 2000. – S. 8 – 17.) вважає, що проекти О.Дашкевича, були слушним моментом для організації постійного козацького війська над Дніпром на базі загонів городского козацтва. Але вони випереджали свою епоху, до них повернулися пізніше в часи короля Зигмунта Августа.

На нашу думку, ці проекти були пізніше втілені під тиском життєвих реалій зусиллями інших історичних діячів, можливо і не цілком у такому вигляді як задумував О.Дашкович, у таких явищах як Запорізька Січ, козацька флотилія та реєстрове козацтво, до того ж не завжди за участю офіційних державних факторів, а іноді всупереч їм.

Хочеться відмітити, що в польській історіографії є й ряд джерельних публікацій, у яких згадується діяльність О.Дашкевича та інших українських старост, воєвод, козацьких вождів, які можуть послужитися для глибшого дослідження історії українського козацтва.

Вважаю, що в цілому праці польських авторів, як XIX ст. так і сучасних, їх думки і твердження варто брати до уваги при розгляді проблеми такого складного явища як походження українського козацтва та початкових етапів його історії. У сучасній вітчизняній історіографії спостерігаємо появу різних нетрадиційних поглядів на початки козацтва. Прикладом цього може служити праця І.Стороженка «Богдан Хмельницький і Запорізька Січ кінця XVI – середини XVII ст.», у якій автор стверджує, що до Люблінської унії козакування означало не соціальне становище, а спосіб життя, до того ж криміналізований (*підкреслення моє*), забуваючи про колонізацію ними степових просторів України. Розширення джерельної бази для дослідження нашої середньовічної та ранньомодерної історії дозволить нам глибше вивчити і зрозуміти наше вітчизняне минуле, в тому числі й генезис та еволюцію козацтва, і тут варто враховувати й надбання польської історіографії у цій царині.